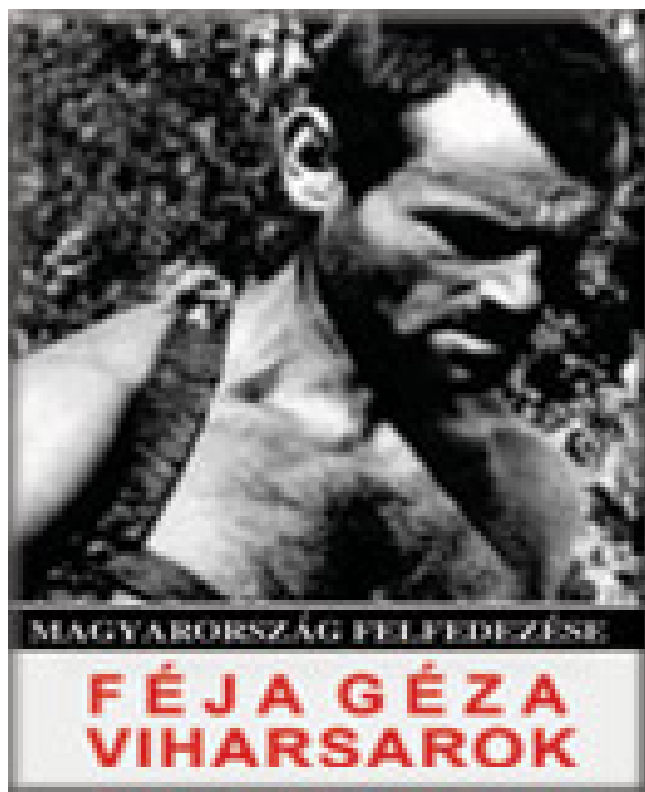

MAGYARORSZÁG FELFEDEZÉSE

CIFRA NYOMORÚSÁG

A CSERHÁT, MÁTRA, BÜKK FÖLDJE ÉS NÉPE

ÍRTA:

SZABÓ ZOLTÁN

TARTALOM

CIFRA NYOMORÚSÁG

(Előszó helyett)

TÁJ ÉS NÉP

A TÁJ

A TÁJ SORSA

A TERÜLET

A NÉP

A LAKOSSÁG

FÖLD ÉS NÉP

PARASZTOK
MÉG PARASZTOK
IDILL A HEGYEK KÖZT
A BUJÁKI PÉLDA
A JÖVŐ
AGRÁRPROLETÁROK
A MÁSIK MEZŐKÖVESD
EMBER A BARLANGBAN
BUDAPEST VONZÁSÁBAN
ELSZIGETELTEK
TALAJTALANOK
FÉLFALUSIAK
A PARASZTTÁRSADALOM ALAKULÁSA

MUNKÁSOK
A »SALGÓTARJÁNI« BIRODALOM
A BÁNYÁSZOK
AZ IDYLL ÉS A KISPOLGÁR
A MUNKÁSHÁZ ÉS A MUNKÁS
A BARAKK ÉS A PROLETÁR
FÉLBÁNYÁSZOK
A RIMAMURÁNYI BIRODALOM
A SAJÓVÖLGY

AZ ÉRTELMISÉG
CIMERESEK
JÖVEVÉNYEK
A NÉP FIAI
EGY SZÁZAD GYERMEKEI
AZ ÉRTELMISÉG A TÁJBAN
»ÚRI KÖZÉPOSZTÁLY«
A FÜGGŐSÉG
AZ ÉRTELMISÉG ÖNSZEMLÉLETE
EURÓPASZEMLÉLETÜK
MAGYARSÁGSZEMLÉLETÜK
NÉPSZEMLÉLETÜK
POLITIKASZEMLÉLETÜK
ZSIDÓSZEMLÉLETÜK

VÁROSOK
BALASSAGYARMAT
SALGÓTARJÁN
EGER
MISKOLC

UTÓHANG FŐBB FORRÁSMUNKÁK

*

CIFRA NYOMORÚSÁG (Előszó helyett)

Margit tizenhét éves. Ahogy előttem áll, egyszerűen és közvetlenül, egyenesvonalú vászon kisingében, sokkal fiatalabbnak látszik. Lábai gyerekesen nyúlnak ki az ing alól, karjai vékonyak, arcán a kimosdottság halvány pirossága. Megilletődöttség és izgalom nélkül áll a szűk kis szobában, a fehér falak fényében az ágy, a szekrény és az asztal között, ha nem tudnám is, rögtön arra kellene gondolnom, hogy gyöngyösbokrétás. Úgy fog kezét, mint azok a parasztlányok, akik jártak Pesten szerepelni, lámpaláz és különösebb szégyenkezés nélkül. Megszokta, hogy megnézi a ruháját, egymás fölé lapuló szoknyáit: e pompás-színes csomagolást, melybe fiatal testét a vasárnapok ünnepén betakarja. Tudja, hogy kuriozitás ő, sokat ült modellt a festőknek, akik százféle színben és modorban festették le és talán azt is tudja, hogy képével néha találkozni lehet a Vilmos császár út vagy Károly körút képkirakataiban.

Margit már szerepel. Biztonságosan és izgalom nélkül. Úgy fogadja a látogatót a kis parasztszobában, melyen nehéz szag ömlik el a földes padló kipárolgásától, mint a színésznők az öltözőben. A kicsi ablakon besüt a nyári nap és legyek donganak szüntelen buzgalommal az asztal és ablak között. Margit ma másodszor vált ruhát. Először a hegyi kápolna processziójára öltözködött, abba a ruhába, melyet mint menyasszony fog viselni egykor. Tiszta fehérbe öltözött és a fehérret csak néhány szalag lilája, pirosa és zöldje színezte. Így vonult fölfelé a menettel a meredek hegyi úton, nehéz zászlóval a kezében, míg háta mögött elnyújtott hangon, siránkozva és érzelmesen énekeltek az asszonyok s nehéz lépésekkel komoly nézésű emberek vonultak. A misén a fehér oltárterítő körül álltak fehérben, kicsit fáradtan a nagysúlyú szoknyák terhe alatt, az oltár előtt a hegyi rét olyan volt velük, mint egy sokféle színnel teleszórt nyugtalan mező. Most délben megint elkezdődik az egész, litániára új ünneplőbe öltözik anyja segítségével és a falon a róla készült nevezetesebb képek virítanak, mint primadonnák szobáiban a régi szerepek fényképe, a régi sikerek hervadt koszorúi alatt.

Első harangozás idején kezdődik. A harangszó elindul a dombtetőn álló nagytemplom magas tornyából, aztán lezuhan a mélyebben fekvő házak közé, megkerüli a déli napban kókadó fákat és besurran az ablakon. Ez a jel. A lányok ilyenkor már készen állnak, hajuk elől símára kefélt, fejük formájához simuló, hátrább szétborzolt és aztán copfba font. Megállnak a szoba közepén, mereven, a nőknek abban a vigyázz-állásában, mely a ruhák felpróbálását előzi meg. Aztán elkezdődik a szertartás. Mert e szertartásra öltözködőknek öltözködése maga is szertartás. A

ládában hevernek a színes holmik, az asztalon kis dobozban a szalagok és mellettük pléhskatulyában a színesfejű gombostűk serege. Margit mereven és szinte mozdulatlanul áll, az anyja sűrűg körülötte, úgy, ahogy izgatott menyasszony körül az öltöztetőnők. Margit fehér ingben, az anyja egyszerű feketében, meg-meghajolva, forgó-hajlongó derékkal. Margit a szertartás tárgya, anyja a szertartás mestere, afféle főrendezője az öltözködés ünnepének, aki felelős azért, hogy minden az előírt szabályok szerint menjen végbe és minden időre készüljön el. A lány szinte mellékes, passzív szerepet játszik az egészben. Ő a ruhák tartója, a pompa váza, az ünnepi öltözet próbababája. Csak néha szól bele a válogatásba, egyébként szép csendesen engedi, hogy öltöztessék, mintha törvényt töltene be ezzel, régi szokást, melyen változtatni a hét főbűnök közé tartozik és elképzelhetetlen. Így folyik le az egész, szokott mederben, egyéni szeszélyek nélkül. Az öltözködések állandó rendjébe csak az évszak szól bele néha, karmoló hidegével a tél. Az ember soha. Aki nézi, úgy érzi, hogy ezek most valami rendeltetést töltenek be, valami magasabb hatalom által előírt parancsot, mely alól nincs kibúvó és nincs menekvés.

Nehéz, sokkilós szoknyában fognak állni a tűző napon és veséjüket megszorítja a szoknya korca. Az orvos tiltakozni fog az egészség nevében, a pap a puritánul értelmezett erkölcs nevében, de mindez nem jelent majd semmit. A bujáki lány csak így fog öltözködni hétről hétre még egy ideig. Egyazon szertartással, egyazon mozdulatokkal, egyazon körülményességgel. Anyja sűrűgni fog körülötte lágy mozdulatokkal és miután lánya már felvette a hímezett nadrágot, a félinget, a harisnyát és a cipőt vagy csizmát, ráadja a két gyolcsalsót, aztán a két vasalt szoknyát. Az asszony két kezét a szoknya felső nyílásába dugja, így kifeszíti és ráereszti a lányára. Az feltartott, kissé ívesen befelé forduló karokkal csúszik bele az ezerráncúra vasalt és páncélosra keményített szoknyába. Később az igazítás ideje jön, a ráncok elrendezése, és minden ránc és minden vonal a maga helyére jut. Az anya hajlong és igazít, vigyázva, hogy a »szoknya úgy álljon, mint a tulipánt«, majd föladja a másik vasalt szoknyát. A kettőnek szépen egymásra kell simulnia, mint egy összecsukódó virág egymásra fekvő szirmainak. Olyanok ezek a szoknyák, mint egy-egy tömzsi, rövid harang, kemény vászonból, alul széjjelnyílva és kitágulva, ingerlő ingásra készen. Utána a szertartás egyre ismétlődik, hatszor vagy hétszer, attól függően, hogy hány tarka szoknyát vesz föl a Margit, hatot vagy hetet. Ezeket is az anyja hordja a ládától a lányig és vigyázva ereszti a derekára, hogy össze ne kócolja gonddal fésült haját, majd letérdel és a ragyogófejű gombostűvel megtűzi őket. Illő helyen, hogy mereven essenek és szabály szerint. A szoknyáknak nevük van és szépen redőzettek. »Halavány százszorszépnak«, »piros százszorszépnak«, »kék kázmérnak« nevezik őket. De van köztük »halavány, halavány selyemcsíkkal« meg »fekete gangár, kék csicsóval«. Ezeknek mind szépen kell feküdniök, hogy szél ne fújhassa őket és ütemesen inogjanak. Egyszerre és egymáshoz tapadva, ahogy a lány egy lábáról a másikra lép. A legfelső szoknyán alul csíkok futnak végig és mindnek neve van. Egyiket »szita haraszt«-nak hívják, másikat »virágos«-nak, harmadikat »sárga kamuká«-nak.

Ha alul kész a ruha, felül még a »puszrik« következik, amit óvatosan ad az anyja Margitra, vigyázó mozdulatokkal, mert ez nem »mulandó ruha«, amit sietséggel és vigyázat nélkül lehet fölvenni. E színes »csicsó puszrikon« is van mindenféle dísz, »fényes suta«, »haraszt« és »virágok«, melyek tündökölve vonulnak végig rajta. Aztán kivarrott »szakácsot« kötnek a leányra, ezt a cifra kötényt, melyre alul szőlőfürtöket hímezett az asszonyok keze és hátulra, ahol

a deréktól kiugrik a szoknya, mereven és a testtől derékszögben elágaskodva, fodor kerül, piros széllel, »potya fodor«-nak hívják. A derekáról hátul a »fényes suta« két íves vonalban szalad föl és a szakácsra négy »pántlikabukrot« tűz az anya, megszabott helyre. A fésűre fekete bársonyszalag való, a bársonyszalagra kis piros papírrózsát szúrnak gombostűvel, a nyakára 23 sor »tejgyöngyöt« tekernek, mely fehérén virít és sápadt fényt vetít Margit arcára. A fehér tejgyöngyre 7 sor »fényes gyöngy« kerül és a gyöngyök alá, a mellére a »kutykás gyöngy«. Aranypántlika és pirospántlika fodrozódik itt kokárdaszerűen és mélyükben üveggyöngy fénylik, ha rásüt a nap.

Aztán még szalagokat fűznek Margit hajára, szoknyájába: sokszínű szalagokat sokszínű virágokkal. Leszorítják őket, mint mindent, hogy ne lógogjanak a szélben, ne bontsák a formák kerek összhangját. Mert ez a fontos: hogy semmi se legyen szabadon, semmi se legyen kötetlenül. Ezen a ruhán minden rabságban van és minden alá van rendelve valaminek. A tarka szoknyák a vasalt szoknya idomaihoz kénytelenek idomulni, a szalagoknak a gombostű parancsa szerint egyenes, alig hajló vonalban kell futniuk a deréktól. Az előrehúzott szalag is szépen rá kell feküdjön a szoknyára, mely elől kidomborodik a keményítés vonala szerint. Rabságban van maga Margit is. Ő aki könnyen mozoghatott azelőtt, kisingben, most nehezen mozdul, csak előre felé tud hajolni a ruha irányítása szerint. Oldalra alig, mert ezt tiltják a formák. Keze is, mely előbb szabadon lóghatott és mozdulhatott az oldala mellett, most megszabott tartásra kényszerül. Ez a tartás ilyen: felsőkarja egyideig oldala mellett futhat, de könyökben a kidagadó szoknyák fölött meg kell törnie és előrenyúlnia, úgy, hogy két keze egymáshoz közelítsen. A szoknya külön kéztartást parancsol neki, mintha arra kényszerítené, hogy összekulcsolt kezében elől imakönyvet, vagy néhány virágot tartson. Az imakönyv és a piros szegfű, amely a ruha formája szerint hajló kézbe kívánczik, éppúgy tartozéka a ruhának, mint a többi, mint a sok »tarka szoknya«, mint a »puszrik« és a bársonyszalag a hajbatűzött fésűn.

Igy áll Margit a meszelt szoba közepén a döngölt földön, egy óra után és csak néha-néha tesz egy-egy, a ruha által engedélyezett, tétova és szabályos mozdulatot. Szoknyái valamivel térdén felül érnek és enyhén kerekedő hajlással húzódnak felfelé, ha meghajlik derékban. Dereka olyan mereven áll a szoknyák szorításában, mint egy kicsiny dombból kinőtt karcsú fa és kezei a templomba menő leány összekulcsolt kezei lettek. Egy óráig, néha azon túl is tart ez a különös metamorfózis, míg Margit kislányból valami furcsa formává változik, mely hasonlít virághoz, haranghoz, óriások kezébe való apró csengettyűhöz, melynek két lába van. Legkevésbé talán emberi testhez hasonlít, inkább emlékeztet az Isten szelídebb és színesebb teremtményeire és a mezőre illik, mintha odatermett volna. Ruháinak formáit a harangok és a virágok adták, nem az ő teste, mely nem szolgál másra, csak arra, hogy váza legyen ennek a dísznek, tartója a szoknyák harangjainak. Teste és alakja annyi a ruhának, mint csontváz a húsnak.

Igy készülődnek órahosszatt vasárnaponként, aztán susogva vonulnak fel a templom elé, kövekkel bütykös uccán a Margitok és Máriák, ruháikban, ezekben a bonyolult alkotásokban, melyekhez több mint száz méter vászon, félszáz gombostű és egy sereg apró dísz szükséges. A vasárnapjuk ezzel telik el, hogy e ruhában vannak, hogy a ruhát fölveszik, hogy a ruhát leveszik. Margit hétköznapija azzal, hogy hajnali négytől esti nyolcig dolgozik a szomszéd uradalomban. Mert Margitnak mása sincs, mint 40 szoknyája, 4 pruszlíkja, 15 zabkája és 7

köténye, meg ő maga, aki viseli mindezeket. Van még egy házrészük is, ahol vasárnap öltözni és vetkőzni lehet. Más semmise. Summásmunkával keres valamit és él Bujákon. Vasárnap színesen, hétköznap szegényen, széljárta dombtetőkön húzódó földek és erdők alatt.

(...)

AZ ÉRTELMISÉG/ZSIDÓSZEMLÉLETÜK

E réteg antiszemitizmusa éppoly jellemző, mint a népszemlélete. Ezt az antiszemitizmust ritkán támogatják tapasztalati tényekkel, bár többnyire nem hiányzanak e tények. A zsidókérdés lényegét és velejét: azt, hogy tulajdonképpen társadalmi kérdés, melyet éppen a magyar középosztály bizonytalansága és a magyar polgárság hiánya fokoz súlyossá, a legkevesebben látják. A társadalmi szemlélet hiánya e téren is szembetűnő: nem veszik észre, hogy a zsidóság szerepe a mai magyar társadalomban azért kirívó, mert ez a társadalom egészségtelenül tagolt. Kevesen látják, hogy ha e társadalomban az erőviszonyok egészségesen oszlanának meg

egyes rétegek között, a zsidóság a maga helyére szorulna vissza. Éspedig nem egy felületes politikai mozgalom kétséges eredményeként, hanem egy alapos társadalmi átalakulás következményeként. De - az antiszemitizmust tulajdonképpen a zsidókérdés komoly megismerése helyett választották, nem a kérdés megoldása, hanem indulataik kifuttatása érdekében.

Alapjában e zsidószemlélet mögött pontosan ugyanúgy megtalálhatók e réteg kialakulásának, függőségének és adottságainak jegyei, mint más téren. Mondottuk többször: a réteg legerősebb és legnagyobb tekintélyű csoportja a dzsentriből lesüllyedt elem, mely birtokról jutott hatóságba. E lesüllyedésnél, s eladósodások folyamatában, többnyire ott volt a zsidó, ha nem is mint ok, de mint eszköz. Nyilvánvaló, hogy a süllyedés eszközt nem nagy szeretettel nézi a lesüllyedt réteg s egyszerűen e természetes ellenszenvet kellett átvinnie foglalkozásról fajra, hogy antiszemita legyen. S ahogy e csoport magatartásának más oldala sem maradt hatás nélkül, az őket példaképnek látó asszimilánsokra, ez sem maradt hatás nélkül.

Mondottuk, ez értelmiségi rétegek inkább társaság, mint osztály jegyeit viselik magukon. Társasági szemléletük természet szerint e területen is megvan s antiszemitizmusuk sokáig ennyi volt: zsidókat általában nem engedtek be a vidéki úri társaságba. Elsősorban foglalkozásuk, másodsorban fajtájuk és harmadsorban vallásuk miatt. Azonban e téren is voltak kivételek, ahogy társasági szemlélet szerint mindenkor és mindenben vannak. Például azokat a zsidókat, akik birtokosok, tehát azokat, akik úri jellegű hatalom tulajdonában élnek, többnyire beengedték. Az intellektuális zsidóság modorban asszimilált elemeit szintén beengedték. Viszont a legritkábban engedték be a zsidófoglalkozású zsidóságot, tehát a kereskedelem, pénzgazdaság stb. embereit, és semmiképpen sem engedtek be mondjuk egy ügynököt, vagy egy kereskedőt, különösképpen pedig egy orthodox zsidót. E sajátosan magyar zsidószemlélet alapján a munkák rangjának feudális jellegű megkülönböztetésén alapul és inkább társasági, úri, mint elvi-faji ellenszenv jegyeit viseli. Ezt az is jelzi, hogy egyáltalában nem könyörtelen, ismer kivételeket és brutális eszközöktől visszariad. E felfogásban mindig volt bizonyos előkelőség, akár a lényegre nézzük, akár a stílust. Nem fajában vetette meg az embert, hanem foglalkozásában, ami a megvetett számára sokkal elviselhetőbb és nem állított fel soha kategorikus szabályokat.

Osztályindulat jellegű ellenszenv csak a vidéki értelmiség alsóbb csoportjaiban fejlődött ki a birtokhoz jutott zsidósággal szemben. Itt voltaképpen szociális indulat változott faj elleni indulattá. Annál is könnyebben, mert az alsóbb rétegek érezték: a nemzsidó birtokosság ritkán vállalt közösséget a zsidó birtokosokkal, tehát e téren szabadra ereszthetik indulataikat, következmény nélkül, s közben általános megítélés szerint nem földbirtokosok ellen törnek, hanem zsidók ellen. Ezzel magyarázható, hogy nem veszik észre mondjuk egy zsidó birtokos birtokán uralkodó állapotokat, hiszen ezekről esetleg kimutatható, hogy nem zsidó, hanem birtokos-hibák. Ugyancsak ez óvatosság miatt hiányzik ez értelmiség zsidószemléletéből a szociális elem s a hajlam arra, hogy észrevegyék a zsidóság egyes rétegei között a társadalmi különbségeket és különböztessenek zsidó birtokos és szatócs között. Ugyancsak e szempont érthetővé teszi, hogy a »zsidó kizsákmányolás« fogalmát soha nem gondolják végig pontosabban, mert akkor rá kellene jönniök, hogy óriási különbségek vannak a zsidó bérlő és a

zsidó szatócs szociális magatartása között.

Végül: a zsidószemlélet legújabban megjelent formája: a germánjellegű elvi-faji antiszemitizmus. Ennek hódítása csak az utóbbi évekre tehető és benyomulása a többi zsidószemléleti formák helyére pontosan a nemzeti szocializmus sikerei szerint fokozódik. Ebben a tényben benne is van az effajta antiszemitizmusról egyedül lehetséges magyar ítélet. E forma terjedését sokaknál egyrészt az idegen eredet, másrészt egy inkább magyarkodó, mint fajmagyar kultúrához való asszimiláció tette ennyire lehetővé.

Azok az érvek, melyeket az újmódi antiszemita állásfoglalásuk magyar volta mellett fel szoktak hozni, nem állnak helyt. Az egyik szokásos érv az, hogy a magyar értelmiség antiszemitizmusa nem mai keletű. Ez igaz, de az is igaz, hogy az ilyen antiszemitizmus mai keletű. S egyáltalában a magyar antiszemitizmus mindig különbözött a némettől, amit egyszerűen megvilágíthatunk a következőkkel. Németországban régebben is polgári volt az antiszemitizmus s benne konkurrenciával szembeni ellenszenv is helyet foglalt. A német polgár ellenszenv azzal a zsidóval szemben, aki végeredményképpen olyan hasznot fölözött le, melyet neki is kedve volt lefölözni. Ezzel szemben a magyar antiszemitizmus úri antiszemitizmus volt, ellenszenv egy úrhoz méltatlan foglalkozású, idegeneredetű és másvallású népcsoporttal szemben. Ez antiszemitizmus mozgó rugója éppen nem pozícióírgység volt, hanem foglalkozás iránti megvetés, hiszen a zsidóság éppen a horror vacui alapján jött a nemlétező magyar kereskedő polgárság helyére. E kereskedő-polgárság pedig nem volt magyar, mert a középosztály kialakulása idején a még feudalisztikus szemléletű magyar világ minden rétege megvetette e foglalkozást. A foglalkozás iránti megvetését természetesen átvitette a zsidóságra is. Ha franciák vagy örmények, vagy levantinusok tódultak volna e lehetőségekre, helyzetük a magyar társadalomban csak annyival lett volna jobb, hogy az ellenük való mozgalmakat nem támogatta volna idegen áramlatok hatása.

Az időnkint ismétlődő magyar antiszemita hullámoknak okai mindig felületibbek és aktuálisabbak voltak, mint a németeké és többnyire csak politikai jellegű okaik voltak. Ma is így van. Az okok ma is felületiek és tisztázatlanok és a módszerek ma sem a magyar társadalmi struktúra ismeretében folynak. Mert: a német antiszemitizmus - mint ezt német nemzeti szocialisták is gyakran hangoztatják - alkalom volt a háború előtti birodalmi imperialista öntudatnak árja-germán-népi misztikus öntudattal való helyettesítésére és ez öntudat arra, hogy a német népet hódító lendületbe hozza. S e célirányos antiszemitizmus a német népet valóban történelmi tettekre lendítette. Viszont ugyanez az antiszemitizmus nálunk a magyar társadalmat egy eddig példátlan történelmi lefekvésre ingerli. Hogy megint német igazságra hivatkozzak, egyik legőszintébb tételük, hogy a nemzeti szocializmus nem exportcikk. Valóban nem az. Minden néplélektanilag ügyesen elgondolt eszközük kizárólag a német nép lendületbe hozása érdekében találtatott ki s éppen ez az erejük. Olyan szolgák ezek az eszközök, melyek mindenütt a német népet szolgálják, nálunk is. Nem is lenne igazán német az árja-antiszemitizmus, ha nem így lenne. S ezért a forma lényegesen veszélyesebb a magyarság számára, mint nép számára, mint a zsidóság számára, mint nép számára. Mert: a zsidókat csak elkülöníti, de a magyarságba egy árja-germán tudatot plántál. Lássunk tisztán: a magyarságot olyan eszközökkel akarták öntudatra ébreszteni, melyek hangsúlyozottan és kizárólag a német faj hódító lendületének érdekében fogalmaztattak meg. Aki tudja a magyar és német nép földrajzi elhelyezkedéséből folyó, szerződésektől teljesen független és ezer év óta

változatlan viszonyát Európában, az előtt tökéletesen világos, hogy a német öntudat ez eszközének magyarországi terjedése nem a magyar öntudatraébredést, hanem az új német hatalmi szellem magyarországi gyarmatosítását szolgálja. A nemzeti szocialista fogalmazású antiszemitizmus Németországban is, Magyarországon is az árja faj érdekét és nekilendítését szolgálja. Csak az a különbség, hogy Németországban az árja faj a nemzet. Nálunk nem.

A különbség ez: a németek hirdetik az árja faj dicsőségét és a zsidó faj alávalóságát, hogy ez új hitében történelmi tettekre lendüljön a nép. Nálunk pedig cinkos szemvillanással hajolnak össze urak a vidéken, mondván: »inkább a németek uralkodjanak rajtunk, mint a zsidók.« Hogy a magyar történelemnek e legöngyilkosabb mondata micsoda ostobaságot takar és mit jelent, arról kár beszélni. Mert azt aligha hiszi a legostobább is, hogy a zsidók »uralkodnak« a magyarságon s attól alig kell félnünk, hogy Galicia felől makkabeus hadtestek jelennek meg, hogy a magyarországi rend biztosítása érdekében a hazai zsidók ujjongása közt bevonulnak. A zsidóság gazdasági szerepe miatt áruba bocsátani a nemzet függetlenségét, valóban rosszabb csere, mint Ézsaué, ki egy tál lencséért eladta jogait. És - a mondat második felénél és tónusánál gazabb maszlag még nem mérgezte a magyart a riadtan sikoltó Zrinyi, a másfélszázéves török és a négyszázéves Ausztria idejében sem. Ez öngyilkos »medve esz meg, farkas esz meg« alternatíva mindennél jobb példán bizonyítja: az árja-antiszemitizmus valóban nem exportcikk. Vagy ha az, Németországot exportálja idegen népek területeire.

Mindezt, bár nem minden kitételében tartozik a palóctáj társadalmáról írott könyvbe, el kellett mondanom. Mert: e szellem a magyarság számára sokkal szomorúbb, mint a zsidóság számára. Mert e szemlélet már nem egy antiszemitizmus mikéntjét jelenti, hanem azt, hogy e rétegek egyes elemeinek fogalmuk sincs arról, hogy mi a magyarság, mi volt a történelmünk és mi a helyzetünk Európa népei között. Ezek fölött nyomtalanul tűntek el az összes történelemórák, ezek nem értettek meg egyetlen magyar népdalt, ezek vakok, ha térképet tesznek elébük és süketek, ha fölolvassák nekik egy tragikus nép tragikus irodalmát. Ezek a szakadék szélén se veszik észre, hogy a halál partjára rohantak. Ezek nem hőkölnek vissza, hanem buzgón ugnak fejest abban a reményben, hogy jó puha szalmát készítettek nekik a sírba, melyben nemzet süllyed el. Olyan korokban, mikor zöld fénnel lángolt a magyar öntudat, úgy mentek volna el a magyarok az ilyenek mellett, mint bélpoklosok mellett a keletiek s egy Petőfi alighanem azt mondta volna róluk, hogy veszett kutyák jobban érdemlik a koncot, mint ők a kenyeret. Mert azok nem a maguk hibájából vesztek meg. Ez a galád alternatíva, mely már meg sem említi azt, hogy itt esetleg magyarok is uralkodhatnának, a magyarság létének és európai szerepének tudatát bomlasztja szét s ha hirdetői céljukat érnék, akkor a jövő történetírója még azt se mondhatná mentségül rólunk, hogy idegenek voltak a gyilkosaink. S jó elgondolkozni azon: milyen bizonytalannak, milyen ingatagnak, milyen talajtalannak kell lennie annak a szemléletvilágnak, melyből egyesek ide süllyedhettek.

Zsidószemléletük különben egyik formájában sem tekinti úgy a zsidóságot, mint a vidék értelmiségi réteg tagját. A zsidóság e szűken vett vidéki értelmiségben valóban kis mértékben szerepel, az ortodox zsidóság, mely e felsővidéki tájon elég sok helyen feltalálható, még természet szerint különálló népcsoport, vallás, faj, hagyományok és életforma szerint. A falusi szatócs, ha nem is ortodox vallása, szintén nem tartozik a falusi intelligenciához és a falvak értelmiségében zsidó a legritkábban található. Legfeljebb járasszékhelyeken, egy-két ügyvéd. Mindez természetes. A zsidóság csak asszimilálódás útján juthatott fel a középrétegekbe, úgy

is nehezen. Nagyobb tömegekben csak a szó kereskedelmi és pénzforgalmi értelmében városias városokban asszimilált egészen. Ilyen a tájon: Miskolc. A miskolci zsidóság azonban sehogy se tartozik a vidéki középosztályi rétegekhez, azért mert nem vidéki, hanem városi réteg. Gyöngyösön, bár kisebb számban, ugyancsak körülbelül a miskolci képlet található. Egerben kevesebb a zsidóság és ez egyházi és hatósági jellegű városban kevésbé sikerült feljutnia. Salgótarján jelentékeny zsidóságának jórésze ortodox és kiskereskedő, a város középosztályában aránylag kevés a zsidó. A vállalatok e téren megfelelnek a szokásos középosztályi kívánalmaknak és a vidéki posztra rendesen keresztényt ültetnek. Sőt zsidó vállalatok értelmiségi alkalmazottainál is észlelhető bizonyos antiszemitizmus s ezt a vállalat mint a vidéki élet szükségszerű és hasznos járulékát jóindulatúan tűri. A munkások »urak dolgá«-nak nézik az antiszemitizmust, egy paraszti vélemény szerint pedig: antiszemita az, aki a kelletténél jobban gyűlöli a zsidót... Balassagyarmat zsidósága körülbelül megfelel a falusi zsidóságnak, nagyobb méretekben. A gettó utcáiban saját életük fülledt melegében élnek az ortodoxok és csak néhány került fel az úri társaságba, ügyesen alkalmazkodván a társaság kívánalmaihoz. Van a vidék egyik városában egy kitűnő üzleti érzékű úr, aki tipikus példáját mutatja, hogyan juthatott be zsidószármazású ember a vidéki értelmiségbe. Csak pénz kellett hozzá és ötlet. Nagy estélyeket rendezett s az elsőre még kevesen jöttek, de hamar híre ment a jó vacsorának és annak, hogy a házigazda úgy iszik, mintha kúriában ringatták volna. A második alkalommal a vendégek külföldről hozatott vadászkalapot kaptak, a harmadik alkalommal már megjelentek a város legfőbb urai is. Azzal a kikötéssel, hogy lesz vadászkalap nekik is, vacsora mellé. Ma már teljes jogú tag az úri társaságban, mert tudta: csak úrisághoz, modorhoz kell asszimilálódni s amellet bőkezűnek lenni, mint egy igazi úr, aki legalább ezer holdat kártyázott már el és megy minden símán az antiszemitákkal. Ez az aránylag kevés zsidó, akit nemcsak a törvény vett be, hanem az úri társaság is, nagyjából ugyanazoknak a követelményeknek kellett, hogy megfeleljen, mint az elébb tárgyalt idegeneredetű beszivárgók. A szombatnapot ünneplő apró szatócsokat az urak lenézik mint zsidókat, a parasztok viszont nem igen gyűlölik őket, hiszen náluk ez a szó: zsidó, még inkább kereskedőfajtát, mint sémifajt jelent. Legfeljebb azt veszik zokon, hogy nézetük szerint ők is többnyire az urakkal tartanak és javukra azt írják, hogy ellentétben a Hangyával: ők hiteleznek.

A nadrágosak többnyire antiszemiták voltak, inkább hevesen, mint szelíden s ha kérdeztem, mi bűnt találnak bennük, legtöbbször ezzel válaszoltak: azt, hogy zsidók és hogy profitéhesek. Addig már nem jutottak el, hogy megállapítsák, embernek és fajtának, ha zsidó, ha más egyformán maga felé jár a keze és ez valamennyire természetes. Viszont az nem természetes, hogy a magyar parasztnak kevésbé engedélyeztetett, hogy a maga helyére álljon és ezzel biztosítsa az egészséges társadalmi egyensúlyt, parasztság, munkásság és középosztály között. Az ilyen értelmű: vagyis egyedül megalapozott fajvédelem persze mindig kicsit szociális szagú volt s ezért alapjában népszerűtlen. Ma is az. Különben: az úgynevezett »zsidó hatások és bűnök« kinn vidéken alig érvényesülnek s ha valami, akkor a zsidó bérlők nagyon magas arányszáma kirívó. Ezt a vidéki úriember így állapítja meg: zsidó bérlő kezén a föld és ez a hiba. Viszont a gyökeresebb megfogalmazás ez lenne: nem magyar paraszt kezén van a föld és ez a hiba. Mert ennek az országnak a jövője nem azon dűl el, hogy ki veszi el a javakat, hanem azon, hogy ki nyeri el.

Láttuk: a réteg, mely vidéken él, falvakba elszórt úrilakokban, különös produktuma a magyar életnek, szerencsétlen történelmünknek, hirtelenjött és rosszul használt lehetőségeinknek és mulasztásainknak, melyeknek - sokszor kell látnunk - inkább vakság, mint rosszindulat volt az édesanyja. A szülőhely, ahonnan jöttek, nem mindig volt magyar s ez nem lett volna még baj, hiszen e tájon egymás melletti életre rendeltettek kicsiny népek a Kárpátok kebelében. A baj velük akkor kezdődik, mikor nem egymással élnek, mert ennek hatalmas harmadik látja csak a hasznát. A születésük bizonytalan volt, s a bajt tetézte, hogy bizonytalan volt a nevelésük is. A kialakulás korának magyar társadalma nem adott szilárd támpontot a fejlődésnek, csak egy romlandó és idejétmúlt példát adott, a nemesi életet és úri modort. S a beszivárgóknak osztályhoz kellett asszimilálódniuk, nem a néphez.

Ez volt a baj. Az, hogy szerepükhöz idomultak, nem a magyar értékekhez és hagyományokhoz hasonultak. A kultúra, amivel az asszimiláció végrehajtatott, sokszor csak nyelvében volt magyar, de stílusában, ritmusában, rejtett ütemeiben úgy zengett csak, mint magyar szavak a német dallamon. Mindamellett ők magyarnak érezhették magukat, azok is voltak és azok ma is. Lelkiismeretlen az, aki kitagadja őket, kik lélekkel szavalták a Talpra magyart ünnepélyeken. Nem a magyarságuk létéről van szó, hanem csak a formájáról, s ez felületes volt, mint egy hirtelen tanult lecke rossz tankönyvből. Nem voltak elég mélyen magyarok és nem jutottak el addig, hogy az ősi tartalék, mégis csak a nép az ősi földön s nem az a fiktív középosztály, mely nekik állást adott ugyan, de igazán mély öntudatot alig. Így áldozatul eshettek mindennek, ami üres, mindennek, ami álmagyar s bizonygathatták a fogadott fiú igyekezetével mélyen érzett magyarságukat.

Aki mélyebben nézi e réteget, látja a sebeket, szemléletük ürességét és jóindulatú illúzióit. Valóban bármiről legyen is szó, ezeket az illúziókat keresték meg és ezeket növelték nagyra. Ez az illuzionizmus a fátyol minden nézetük elől és sohase merték igazán látni a dolgokat. Kelltek ezek az illúziók, hiszen bizonytalan volt mögöttük, bennük és előttük minden. Bizonytalan volt a múlt, amelyből jöttek, bizonytalan volt a réteg, amelybe mentek és bizonytalan volt a jövő, amifelé indultak. Sohase tudhatták egészen biztosan, milyen talajon állnak, s hová tartoznak, a nép fölött voltak, de a nagyurak alatt és a polgárság helyén, ennek reménye nélkül, hogy majdan polgárok lehetnek, ilyen vágyak nélkül. Középen vannak - gondolták magukról, de voltaképpen nem voltak középen, előre húzta őket az úriság és visszahúzta őket a származás, a kevés fizetés, a nehéz élet, a lefelé úri, fölfelé szolgai szerep. Lépcsőn álltak mindig, ahonnan lehet felkapaszkodni és lehet letaszítani, de megállni nehezen, sokféle erő vonzása és taszítása alatt éltek, a magánosan, mint a katonák az őrhelyen. Próbáltak volna lenni mások, mint amik lehettek! Azonnal ellenük fordult volna mindenki, aki jótévőjük volt. Ilyennek kellett maradniuk, ha meg akartak maradni, s nem lehettek osztály saját elv, saját szemlélet, saját cél szerint.

Ezért tagoltan élnek, egység nélkül s ha nehéz idő jön, bomlásnak indul e réteg. Egyes elemei szétválnak, fajta és származás szerint. Pedig: mégiscsak ők kötik az állam alapját a tetőhöz s mi lesz, ha egyszer ezek a gerendák megremegnek. Most az utóbbi években súlyos széthullás indult, az egyes részek kezdtek nézet és származás, fajta és szerep, vérmérséklet és szemlélet szerint egymástól eltávolodni. A nemzet csak akkor maradhat ép e bomlás idején, ha az alapot, a parasztságot megerősítik és nem támadnak erősen külső veszélyek. Akkor talán egy erős szó, minthogy függők mindannyian, megállíthatja a bomlást. De a bomlás csak e függőség miatt

fog megállni, nem mélyebb okokból, nem mert e réteg mélyebb öntudatra ébredt, nem mert fölismerte szerepét, mely a nemzet megtartására szorítja gyöngé részeit kemény időkben. S elég alap e széthullás megakadályozására a szervilizmus, elég alap e mélyebb öntudat helyett? Aligha. Illuzionista népszemléletük nem engedte, hogy lássák a belső veszélyeket, illuzionista magyarságszemléletük, nem engedte, hogy lássák a külsőket. Ha e kettőre egyszerre kellene a szemüknek fölnyílnia, rettenetes lehet e föleszmélés.

Ki bűnös ebben? Ők maguk: a vidéki középosztály, alig. Sose a maguk útján jártak, hanem mindig azon, amit eléjük rajzolt a vezetők keze. Kötelességüket, amit eléjük adtak, híven teljesítették. Ha mélyebb kötelességeket adtak volna eléjük, azt is híven teljesítették volna. S minthogy munkája neveli az embert, ma egy lelkiismeretesebb és tisztábban látó réteget találnánk helyükön. Nem lettek eléggé igazán magyarok? Ők megtanulták azt, amit mutattak nekik, de miért nem mutattak többet, realisabbat, igazabbat? Kissé kultúrpolitikánk bűne az egész. E kultúrpolitika nagyon régóta felületes volt, nem bányászott eléggé mélyen magyar értékekben, s nem volt füle hozzá, hogy meghallja azoknak a dallamoknak a szépségét, amiket lenn zümmög a nép. Urak akartak lenni? - ezt a példát látták maguk előtt. Ha láttak volna polgárt, talán azok akartak volna lenni, vagy ha kaptak volna eszmét, talán vitték volna, ahogy vitték a zászlót idegenek is a szabadságharcban. Ha vizsgáljuk őket, indulat és félelem nélkül, rosszindulatot ritkán találunk bennük! Nem konok és zord osztálytudat a szemléletük, csak éppen kissé híg, ellenállás és erő nélküli. Nem olyanok, mint a kő, hanem olyanok, mint a viasz, mely engedelmesen formálódott az alkotók keze alatt. A bűnösök tulajdonképpen ez alkotók, ezek sem annyira abban, amit tettek, hanem inkább abban, amit mulasztottak. Könnyen vették a dolgokat, koruk derűs optimizmusával, a millénium görögtüzeiben veszélytelennek látták az ország életét. Nagy álmokat tápláltak és nagy szavakat harsogtak magunk meggyőzésére, magunk felé. Meg is győzték a réteget arról, hogy semmi baj. Annyira meggyőzték, hogy ma is alig eszmél. Pedig közben végigéltünk pár nagy tragédiát és Ady hiába rikoltotta feléjük, hogy »nekünk Mohács kell«. Mohács még akkor se volt elég, ma se. Keressük, hogy hol vétették el a dolgot azok, akiktől e függő rétegek függtek, ott-e, ahol a közjogi szemlélet elavulása után egy üres illuzionista szemléletet adtak, egy realis szociális szemlélet helyett! Vagy ott, hogy a közoktatás nem volt elég mély, vagy ott, hogy az elmúlt idők nem bővelkedtek igazán nagy emberekben, vagy hogy erősebbek voltak az előjogok, mint a nemzet sorsán érzett aggodalom. A jövőben, ha lesz, fölmérik majd a bűnöket a jövő történései. Ma az író csak megpróbálja rögzíteni a mulandó képet, amit lát. Nem mintha gőgösen hinné, hogy neki kell igazságot szolgáltatni, hanem csak mert döbbenet állt meg egy kép előtt. S mert szorongást érez, amit el kell kiáltani. Amíg lehet és ahogy lehet...

A teljes szociográfia: <http://mek.niif.hu/05200/05259/05259.htm#44>